

NINA BJÖRK

Medan vi lever

TANKAR OM EXISTENSEN

WAHLSTRÖM & WIDSTRAND

AV NINA BJÖRK HAR TIDIGARE UTGIVITS

Under det rosa täcket. Om kvinnlighetens vara och feministiska strategier (1996)

Sireners sång. Tankar om modernitet och kön (1999)

Fria själar. Ideologi och verklighet hos Locke, Mill och Benedictsson (2008)

Lyckliga i alla sina dagar. Om pengars och människors värde (2012)

Drömmen om det röda. Rosa Luxemburg, socialism, språk och kärlek (2016)

Om man älskar frihet. Tankar kring det politiska (2020)

www.wwd.se

ISBN 978-91-46-24098-3

COPYRIGHT © Nina Björk, 2024

OMSLAG Eva Wilsson & Tilde Baldwinsson

TRYCK ScandBook AB, EU 2024

INNEHÅLL

FÖRORD 7

AUTENTICITET 9

Främmande makter i mitt hjärta
När Luther inte kunde välja

IDENTITET 40

Rose och Patrick
Vad söker jag erkännande för?
Självframställan
Leva för bilden

MENING 77

Kvinnan med guldfisken
Inte ett träd bland träden
En hukande tillvaro
Försakelse och frihet

TILLIT 116

Varusapiens
Existentiell ekonomi

KÄRLEK 148

När lust blir svek

Kan jag få göra om dig?

De föreskrivna manusens trygghet

Manual

TID 189

Omfamna villkoren

VÄRLD 211

Mänsklig sanning

En föråldrad börda

Sinnlighet

EFTERORD 252

HÄNVISNINGAR 255

KÄLLOR 258

FÖRORD

Det är din stund på jorden nu. Det råkade bli i ett land som heter Sverige runt det tjugonde århundradet. En slump.

Men en slump som i stora delar är orsaken till att du lever ditt liv som du gör. För du har ju inte valt. Du har inte valt vilket politiskt och ekonomiskt samhällssystem eller vilken teknologi som råder på din tid och plats – fenomen som både förhindrar och möjliggör en viss livsföring. Du har inte valt föräldrar, klass, kön, sexualitet eller hudfärg. Som individ är du inte fri och suverän; du kan inte välja din samhällsposition – förhållanden jag tidigare har tänkt på och skrivit om.

I den här boken skriver jag istället om den frihet som du och jag och alla trots allt har: friheten att förhålla oss till det som har blivit oss givet. Friheten att värdera det. Friheten att fråga oss: hur bör jag leva mitt liv, givet de begränsningar som existerar?

Även om jag aldrig frågar mig hur jag *bör* leva mitt liv så lever jag ju ändå det på *något* sätt. Därför tror jag att det är en bra idé att ta med detta bör; att försöka värdera hur jag lever och hur jag vill leva. I en genomkommersialiserad och uppmärksamhetssökande kultur som vår finns det annars en risk för att jag inte hittar min egen riktning

utan bara råkar hamna på platser där andra har intressen av att jag hamnar.

Det här är en bok om vadan och varthän. Om de existentiella dimensionerna i våra liv. Hur vet jag vem jag är, hur vet jag vad jag vill, vad är meningen, vad betyder tillit och vad är kärlek, vad gör tiden med oss, hur kan vi veta någonting om andra och om världen? Det här är mina förslag om hur vi kan, ibland hur vi bör, tänka om de där grejerna. Det är jag som för ordet, men jag tar hjälp av andra – vänner, filosofer, skribenter, romankaraktärer. Det viktiga är att vi håller samtalet om existensen levande, tillsammans. Det existentiella är inget man klarar av på egen hand; samtalet har pågått i årtusenden.

AUTENTICITET

Den 16 december 2019 lade författaren och poddaren Alex Schulman ut en bild på Instagram. Bilden föreställde en sju år gammal handskriven lapp på vilken det stod: »Det ser ut som det kommer en liten lillasyster.« Schulman förklarade bakgrunden: för sju år sedan hade han och hans fru varit på ultraljudsundersökning inför nedkomsten av sitt andra barn och de hade bett barnmorskan att inte avslöja barnets kön där och då, utan istället skriva ned det på en lapp som paret skulle läsa hemma för sig själva i lugn och ro. Schulman beskrev hur de hade satt sig i kvällssolen på balkongen, tillsammans läst lappen och blivit tårögt rörda inför detta stora som väntade dem. Det blev jag också. Livet! Miraklet! En ny människa till världen! Det var som om jag drogs in i en gemensam högtidlighet.

När jag läste vidare förstod jag varför Alex Schulman hade lagt ut den här posten: Han ville göra reklam för ett försäkringsbolags fastighetsförmedling. Lägenheten de bodde i skulle bli för liten när det kom ytterligare en familjemedlem. »Och vi som just hade köpt. Och marknaden som just blivit kass.« Men han kom på en räddning: Länsförsäkringar, de skulle kunna hjälpa dem!

Jag minns hur jag liksom sjönk ihop. Barnet, stämningen han hade skapat, känslan av allvar och vikt – det var alltså bara en förevändning för att få fram namnet på ett företag. Jag kände mig lurad. Jag hade känt fel känslor; jag hade varit allvarlig när jag borde ha varit cynisk.

Jag minns det. Men det var fem år sedan och jag tror inte jag hade reagerat likadant idag. Och kanske jag redan då borde ha varit van och bara tänkt: en vanlig dag i sociala medier-världen i början av tvåtusentalet. Inget att uppröras över. Människor använder sina liv och sina relationer för att tjäna pengar. Vi blandar samman det omätbara och det mätbara, det kvalitativa och det kvantitativa.

Det var ju inte heller så att jag trodde att Alex Schulman tyckte att ett försäkringsbolag var lika viktigt för honom som hans barn. Han tyckte bara att det inte gjorde något att han använde sitt barn för att göra reklam för ett företag. Om nu inte *han* hade några problem med detta, varför skulle *jag* ha det? Vad hade jag för rätt att lägga mig i hans liv? Alla sådana försök från min sida skulle ha mött invändningar: du är moralistisk; du är för gammal för att förstå logiken i sociala medier; du tror dig veta bättre än Alex Schulman själv om vad som är bra för honom.

Jag kunde möjligen ha sagt *en* sak i frågan som hade accepterats, en sak som jag också verkligen kände: Om jag hade gjort som Schulman och använt mina barn för att göra reklam så hade jag inte varit jag. Jag hade inte varit

sann mot mig själv; jag hade varit icke-autentisk. Men det betyder ju inte att *han* inte var sann mot sig själv när han agerade så här. Vi har väl helt enkelt bara olika själv, han och jag. Och alla har ju rätt att vara sig själva.

Jag inser att min känsla av sorg inför Schulmans Instagrampost har att göra med frågan om vad som är värt att bry sig om. Jag hade önskat att Schulman hade brytt sig om sitt barn och sina känslor för det på ett sådant sätt att han inte hade *velat* dra in det i kommersialismens landskap.

Jag inser också att jag har svårt att finna ord för att beskriva min känsla. Den handlar inte om att jag är besviken på just Alex Schulman, utan mer om att det är så mycket enklare att förstå varför han agerade så här – han förvaltade sin offentliga roll och såg till att han kunde tjäna pengar på sitt personliga liv – än det är att förstå vad han, vad vi alla, förlorar på att ett människoliv tillfälligt ställs i tjänst hos ett försäkringsbolag. Kanske skriver jag det här som ett försök att förstå just det. (Jag har känslan: innan det är för sent, innan det blir omöjligt!)

Schulmans Instagraminlägg är ju inte på något sätt extremt i sociala medier-världen; att casha in på sitt personliga liv är bara en vanlig dag på jobbet. Han kände antagligen inte att det här överhuvudtaget var någon viktig, existentiell fråga för honom eller någon fråga om autenticitet. Han var bara sig själv och lade bara ut den där gamla lappen och gjorde den där reklamen.

Om Schulman hade varit en person som talade och skrev om vikten av att låta vissa sfärer i livet stå fria från pengar och kommersiella överväganden – *då* hade jag kunnat kritisera honom på ett mer acceptabelt sätt. Då hade han ju, när han lade ut det här inlägget, inte levt som han lärde. Och den sortens kritik anses ofta vara rimlig. Men han lär ju ingenting sådant. Så min kritik, och min känsla av sorg, bygger egentligen på att jag hade önskat att Alex Schulman hade varit någon annan än han var när han var sig själv.

Och det innebär att jag överhuvudtaget inte kan kritisera hans agerande utan att bryta mot det – kanske enda? – ideal som de allra flesta faktiskt accepterar som moraliskt ideal idag: att alla människor bör vara dem de verkligen är. Att alla bör vara, och har rätt att vara, sig själva. Om de kan vara det så är allt fint. Och eftersom jag tror att Schulman verkligen var sig själv borde jag också tycka att allt var fint.

För alla människors rätt att vara sig själva kämpar både prinsessan Sofia och RFSL. För den rätten ordnas temadagar på arbetsplatser och i skolan, som när mina barn fick till uppgift att fylla ett helt träd med egenskrivna lappar om vikten av att alla ska få vara sig själva (och de som inte höll med om detta fick väl helt enkelt böja sig för lärarens önskemål i frågan och sluta vara sig själva just vid det tillfället, alla fick i alla fall själva välja vilken färg på garnet de hängde upp lapparna i skulle ha). Det används också som ett argument mot vad vi kallar »de

mörka krafterna» i samhället – dessa står inte för alla människors rätt att få vara sig själva.

Samtidigt är ingenting lättare än att visa att nästan ingen *egentligen* tror på idealet i fråga. Kolla hur lätt det är: Tror du på vikten av alla människors rätt att få vara sig själva? Säg att du, som jag, svarar ja. Nästa fråga: Tror du på vikten av kvinnohatares, pedofilers och nynazisters rätt att vara sig själva? Nja, inte riktigt, va? Det är uppenbart att rätten att vara sig själv förbehålls vissa själv.

Om vi tror på allas rätt att vara sig själva, vad ska vi göra med det här exemplet? En person i Tyskland under andra världskriget ser sig själv som nazist, även om han har judiska bekanta. Eftersom han vill vara och tror på rätten att vara sig själv anmäler han sina vänner till myndigheterna. Gjorde mannen rätt? Han svek inte den han var, svek inte sig själv utan levde som han lärde. Om vi tror på rätten att vara oss själva som ett moraliskt värde måste vi ju också säga att han faktiskt gjorde rätt.

Det verkar alltså svårt att dra de logiska konsekvenserna av tron på allas rätt att få vara sig själva utan att hamna i moralisk relativism. Det som är rätt, utifrån *vem du är*, är rätt. Det som är fel, utifrån *vem du är*, är fel.

Om vi ser på moral på det här sättet finns det endast ett giltigt moraliskt argument: att påstå att någon inte är sann mot sig själv och sina övertygelser när hen agerar eller tycker på ett visst sätt. Moral går därmed från *innehåll* till *form*. Den förvandlas från att vara en gemensam

angelägenhet, någonting vi måste diskutera och argumentera kring i sak, till att bli en fråga om *individens förhållande till sig själv*.

Och kanske är det just därför vi är så förtjusta i det här idealet? Genom att (låtsas) tro på det undviker vi någonting som vår tid tycks vara intresserad av att undvika: tron på att vem du är angår mig. Vi undviker tron att moral och samhällelig existens är en gemensam angelägenhet. Allt kommer att handla om hur individen har det med sig själv.

Med tanke på hur inkonsekvent och ihåligt »var dig själv«-idealet är, vore det kanske bäst att helt avfärda det? Nej. Det vore sämst. Det vore att slarva bort en möjlighet som historien har gett oss. En möjlighet som egentligen inte handlar så mycket om moral som om *ett specifikt sätt att vara människa på*. Ett värdefullt sätt.

För även om vi alltså lätt kan se rätten att få vara sig själv som ett problem så är det ett *bra* problem. Tänk efter: hur skulle ett samhälle se ut där frågan om vem jag egentligen är och vill vara överhuvudtaget inte uppstod? Det skulle vara ett samhälle där individ och personlighet var ointressant. Där vad jag själv tyckte var viktigt och oviktigt i livet, värdefullt och värdelöst, rätt och fel, inte spelade någon roll. Rätten att få vara sig själv, att vara autentisk, har inte alltid varit ett problem helt enkelt eftersom det förutsätter en frihet som inte alltid har existerat.

Historiker spårar idealet om människors rätt att få vara sig själva tillbaka till den feodala samhällsstrukturens sönderfall, och mer specifikt till det sena 1700-talets romantiska epok. Eller annorlunda uttryckt: tillbaka till tiden när människan blev en individ. Det kan ju låta märkligt, har hon inte alltid varit det? En person född före en viss historisk tidpunkt – hade han inte, som litteraturkritikern Lionel Trilling skriver i *Sincerity and authenticity*, egna ögon, händer, inre organ, känslor, sinnen och passioner som var hans egna? »Om du högg honom blödde han och om du kittlade honom skrattade han.« Men, menar Trilling, »vissa saker hade han inte eller gjorde han inte innan han blev en individ«. Han hade inte möjligheten att *bli*, att träda ut ur den plats och den roll han genom sin blotta födelse redan blivit tilldelad.

I förmoderna samhällen föregick den sociala rollen – klassen, könet, sysselsättningen – den enskilda personen. Traditionella samhällen, skriver filosofen Marshall Ber- man i *The politics of authenticity*, »tillskrev alla människor rigida klassidentiteter, tvingade dem att agera efter sina olika personor i ett rituellt drama som hade skrivits – och rollbesatts – för all framtid«.

Det var detta *redan givna* som långsamt, för sisådär ett halvt sekel sedan, började krackelera. Feodalism gav vika för en framväxande kapitalism, den sociala rörligheten ökade, kyrkans makt minskade. Och så småningom kunde en individ födas som inte tittade uppåt eller utåt för att

få veta hur hon borde leva. Det var inte längre Gud eller den världsliga makten som talade om vilken riktning och mening hennes liv skulle ha. Det var blott hon själv. Hennes eget inre jag.

Eller det *var* ju inte så i praktiken, i verkligheten. Men det hade uppstått en reva i den hierarkiska samhällsväven. Det hade uppstått en möjlighet för ett nytt ideal, ett nytt löfte; det *skulle kunna bli* annorlunda i framtiden än vad det hade varit i nuet. Det är detta radikala löfte om individen som auktoritet i sitt eget liv som vi än idag har att förvalta.

I William Shakespeares drama *Kung Lear* faller huvudkaraktären repliken »Bort, bort, ni låneting!« I *Otidsenliga betraktelser* från 1873 skriver filosofen Friedrich Nietzsche att människan är »ett dunkelt och undangömt ting. Om haren har sju skinn, så kan människan dra av sig sju gånger sjuttio och kommer ändå inte att kunna säga: 'Detta är nu verkligen du, inga skal mer.'«

Sådana formuleringar fångar vad många ser som autenticitetens kärna. De menar att autenticitet är just att vi skalar bort det hos oss själva som är lånat av andra – av andra människor, av kultur och samhälle – och där hittar ett inre orört och äkta jag. Men om ett sådant borttagande av allt utifrån kommande vore villkoret för autenticitet skulle vi aldrig kunna tala om mänskliga varelser som autentiska. Det villkoret är för strängt. För om andra inte hade rört mitt jag – och genom detta rörande också delvis

skapat mitt jag – hade jag inte haft något jag överhuvudtaget. Rent bokstavligt. Om inte andra människor hade rört mig när jag var ny i världen hade jag ju inte överlevt.

Människan föds med behov hon inte själv kan tillfredsställa. Hon föds som en begärande och oförmögen varelse. Så vad gör hon? Hon gråter. Hon gråter och hoppas att någon ska höra hennes gråt. Höra den på ett speciellt vis: genom att erkänna gråten som ett anspråk spädbarnet ställer på sin medmänniska. Hjälp mig att tillfredsställa mina behov! Och om hon överlever har någon hört henne, har någon hjälpt henne – har någon gett henne livet och därmed jaget.

Att jag kan skriva ordet »jag« nu beror på att någon har erkänt mina behov. Det är nödvändigt, det är vackert – men det ställer också till det.

Mitt självmedvetande kommer ursprungligen från andras medvetande om mig. De ger mig mig. De ger mig mitt själv. Men det »miget«, det »självet« – det mänskliga jaget – kan inte överräckas som ett från de andra fristående objekt. Inte »här får du ditt jag«, utan »här blir du ditt jag av mitt jag«. Att vara djupt och avgörande förbunden med andra är helt enkelt ett mänskligt predikament. Så om villkoren för autenticitet är ett *självskapat* subjekt kan autenticitet inte existera. Vi måste – om vi vill bevara begreppet – tänka oss det på ett annat sätt. Vi måste tänka oss det som en ständigt pågående dialog mellan jaget och omvärlden.

Autenticitet handlar om hur man *förhåller sig* till det man genom andra har blivit. Vi kan jämföra det med en legobyggare. Hen som bygger har inte själv skapat legobitarna, men till vad hen bygger samman dem bestämmer hen själv.

Det här betyder också att *vilka* legobitar du har fått till ditt förfogande är av betydelse för vem du kan bygga ihop dig själv till. På motsvarande sätt som de fysiska legobitarna är av olika färger är »jag-byggandets« material av olika ursprung. Vissa är givna av naturen; du kan inte bygga ihop dig själv till en flygande varelse, men du kan bygga ihop dig till en gående, talande, resonerande varelse. Andra bitar är givna av de människor som först blandade sig i ditt jag genom att blanda sig i ditt liv och som i vid mening gav dig ett språk. Var det bekräftelsens språk, lät de dig känna att du och dina behovssignaler var av betydelse eller fick de dig att känna dig betydelöslös? Ytterligare andra är givna av den historiska tid och teknologiska utveckling du föddes i; du kan inte bygga ihop dig själv till en människa som lever merparten av ditt liv på nätet om inte nätet finns. Andra byggstenar kommer från samhället, kulturen och ekonomin.

Det här innebär: vem du är, vem du blir, kan inte vara någon privatsak. Ingen människa har någonsin skapat, eller kommer någonsin skapa, sig själv på egen hand.

Främmande makter i mitt hjärta

Nu ska vi tänka på kärlek och pengar! Det första en inre personlig känsla, det andra någonting yttre och operonligt. Vi ska tänka på det frieri som fröken Elizabeth Bennet mottar från herr William Collins i Jane Austens roman *Stolthet och fördom* från 1813. Som ni kanske minns, om ni har läst boken, avslår Elizabeth omedelbart herr Collins erbjudande: »Jag tackar så väldigt mycket för att ni har hedrat mig med ert frieri, men att svara ja är absolut omöjligt.« Skälet till att det är absolut omöjligt är enkelt: hon älskar honom inte. »Mina känslor förbjuder det på alla sätt.«

När Collins inser att han inte har någonting att hämta hos Elizabeth vänder han sig istället till hennes väninna Charlotte Lucas med samma erbjudande. Charlotte svarar lika omedelbart »ja«. Inte för att hon hyser några varma känslor för herr Collins, utan för att hon vill hitta en försörjning. När friaren har avlägsnat sig ur rummet och hon blir ensam funderar hon över sitt beslut. Hon inser att Collins »varken var klok eller trevlig« och att »det var tråkigt att umgås med honom«. Men hon skulle i alla fall bli gift och »hon hade alltid eftersträvat att bli gift« eftersom »äktenskapet var den enda anständiga försörjningen för bildade unga kvinnor med obetydlig förmögenhet, och hur osäkert det än var att det skulle ge någon lycka så var det den bästa räddningen undan nöd«.

Det första vi kan slå fast här är att både Elizabeth Bennet

och Charlotte Lucas är sig själva när de fattar sina beslut. De förstår sig inte, låtsas inte vara någon de egentligen inte är eller känna något de egentligen inte känner. De har bara olika själv att vara när de är sig själva. Elisabeth är en person som vill gifta sig av känslomässiga skäl. Charlotte är en person som vill gifta sig av pekuniära skäl.

Om du, som jag, tycker att det verkar vettigare att gifta sig av kärlek än att gifta sig för pengar – vad innebär det för hur du ser på Elisabeths respektive Charlottes beslut här? Man kan tänka: tydligen är Charlotte inte som jag. Tydligen gör Charlotte andra prioriteringar än jag. Man kan också tänka: om Charlotte hade levt i ett samhälle där äktenskap inte var »den enda anständiga försörjningen för bildade unga kvinnor med obetydlig förmögenhet«, ett samhälle där ett giftermål inte var den »bästa räddningen undan nöd« – då hade Charlotte kanske fattat ett annat beslut. Då hade hon kunnat vara sig själv och *ändå* sagt nej till ett frieri från en man hon finner tråkig och inte tycker om. *Och det hade varit bättre.*

Om man tänker så innebär det egentligen att man även tänker: då hade Charlotte haft *ett bättre själv*. Den uppfattningen är inte en kritik av personen Charlotte, utan en kritik av det samhälle hon levde i. En kritik av de byggstenar som varje individ i en viss tid och på en viss plats har till sitt förfogande när hon blir och är sig själv.

Men, kan man invända, Elisabeth befann sig ju i samma tid och på samma plats som Charlotte och hon var inte

heller rik och hennes framtida försörjningsmöjligheter var inte säkrare än Charlottes. Men ändå valde Elizabeth bort att gifta sig för pengar. Alltså var hon en moraliskt starkare karaktär än Charlotte. Alla människor har alltid möjlighet att vara, eller åtminstone försöka vara, moraliskt starka karaktärer. Och ja, det är mycket möjligt att de har det. Men jag tror att om man vill förändra någonting i världen är det på sikt och som princip bättre att moraliskt bedöma de byggstenar våra själv skapas av än att uppmana enskilda individer att skärpa sig. Förutsättningen för det är att vi har en gemensam levande diskussion om vilka krafter, vilka byggstenar, som är i omlopp i just vår tid och på just vår plats.

Det skulle innebära att vi inte ägnade oss åt en moralistisk kritik à la »*du* är svag och dålig« men däremot åt en moralisk kritik, »den här *byggstenen* i vårt samhälle är dålig«. Eller: I ett samhälle där kvinnor har möjlighet att försörja sig på andra sätt än genom ekonomiskt lämpliga äktenskap kan fler kvinnor också vara sig själva och samtidigt säga nej till herr Collins frieri. Det skulle göra kvinnors *jag* bättre eftersom det *samhället* vore bättre.

I Austens roman beklagar Elizabeth sin väninnas beslut på två olika grunder. Den ena är att hon inte tror att Charlotte »skulle finna någon lycka i den livslott hon hade valt«. Den andra är att Elizabeth, även om hon »alltid hade anat att Charlotte inte hade riktigt samma syn på äktenskapet som hon själv« ändå aldrig hade »trott det

möjligt att Charlotte när det kom till kritan skulle offra alla bättre känslor för världsliga fördelar«. Det smärtar henne att upptäcka väninnans karaktärsbrist.

Om jag hade varit kompis med Elizabeth skulle jag ha sagt att Charlottes bristande karaktär hänger samman med samhällets bristande jämställdhet mellan könen. Och så skulle jag ha sagt »sörj inte, organisera dig!« (nej, det skulle jag inte ha sagt, på grund av att jag försöker undvika att vara vidrig när vänner är ledsna över sina vänners beteende).

Jag skulle också ha sagt någonting som filosofen Susan Wolf skriver i en essä, nämligen att mening i livet uppstår »när man finner sig själv kunna älska det som är värt att älska«. Det handlar om vikten av att det vi bryr oss om också är det vi verkligen *vill* bry oss om – vill för att vi tycker att det är värdefullt och rätt.

Charlotte bryr sig om att herr Collins är rik. Hon bryr sig så mycket om det att hon är beredd att gifta sig med honom. Men tycker hon att det är värdefullt och rätt att bry sig om Collins pengar mer än att bry sig om hans personlighet eller sina egna känslor för honom? Om Charlotte betraktade situationen utifrån, som om hon själv inte var inblandad i den, skulle hon då finna det värdefullt och rätt att någon brydde sig om pengar på det här sättet, i det här sammanhanget? Skulle hon, om hon hade varit fri att välja, ha valt pengar som ett skäl till

giftermål? Charlotte vill gifta sig för pengar, men *vill hon vilja* gifta sig för pengar?

Wolf skriver inte bara att mening i livet uppstår när man är förmögen att älska det man finner värt att älska, utan också att »Fri vilja består av friheten att vilja det man (helhjärtat) vill vilja. Det är friheten att handla utifrån sitt djupaste, mest autentiska, eller 'sanna jag', till skillnad från att handla utifrån begär som inte är bejakade av eller grundade i ens djupaste tankar och känslor.«

Men Charlotte *är* ju inblandad i den här situationen; hon *är* ju i behov av försörjning. Är det då inte väldigt hypotetiskt att hon skulle kunna se situationen utifrån och kunna komma fram till att hon inte helhjärtat kan omfamna sin vilja att gifta sig för pengar? Jo, det är klart att det är hypotetiskt i det enskilda fallet. Det är hypotetiskt att just Charlotte Lucas eller någon annan viss individ skulle kunna det. Men som princip är en sådan förmåga att höja sig över sin omedelbara vilja och fråga sig själv »Vill jag egentligen det här, vill jag vilja detta, varifrån kommer denna min vilja?« – som princip är en sådan förmåga inte hypotetisk, utan tvärtom: det är vad som utmärker just den mänskliga arten. Inget annat djur kan på ett sådant sätt reflektera över sina egna bevekelsegrunder för att känna eller vilja någonting. Det är därför vi människor har ett ansvar för oss själva på ett sätt som ingen hund eller ko har.

Denna förmåga bör vi värna. Utan den skulle vi inte

kunna vara djupa, kännande, tänkande och moraliska varelser. Frågan »Vill jag vilja det jag vill?« är nog den bästa existentiella fråga jag vet. Eller »Vill jag bry mig om det jag bryr mig om?« Ni hör? Som ljuv musik.

De frågorna är första steget mot att få syn på vilka krafter som formar oss, vilka byggstenar just min tid och min plats vill att jag ska skapa mitt jag av. Om du gillar individualism och frihet – ställ dessa frågor! Och om du får svaret »nej, jag vill inte vilja det jag vill, jag vill inte bry mig om det jag bryr mig om« så kan det betyda att du lyder under någon annans vilja. Att någonting har fått växa i dig utan att du har varit medveten om, eller godkänt, detta någonting.

Det *kan* betyda det, men det behöver inte betyda det. »Vill jag vilja äta?« I mitt fall: nej. Jag tycker att laga mat är bland det tråkigaste som finns och det kompenseras inte av glädjen över resultatet. Men tyvärr, jag *måste* äta för jag vill leva. Och jag vill vilja leva.

Poängen är: jag kan se min egen vilja och mina egna begär som främlingar i mig själv. Jag kan misstänkliggöra dem fast de är mina egna, inre, verkligt existerande känslor.

En gång försökte jag ge uttryck för den här klyvnaden i mitt eget jag. Jag skrev en artikel i *Tiden* om hur sorgligt jag tycker det är att bli äldre eftersom det innebär att jag slutar att vara snygg och börjar bli ful. Jag skrev att jag först nu, när jag hade fyllt femtiofyra år, insåg hur

mitt utseende alltid hade varit en självklar del av mitt självförtroende.

När jag nu mister mitt utseende mister jag en del av mitt jag. Det är någonting jag sörjer. Ett sätt att äga gatan och rummet. Den vackra unga kvinnan. Så många popsånger om henne, så mycken litteratur, så många drömmar – så mycket vi alla har investerat i den bilden! Att det har skett mot min, och säkert många andras, vilja ändrar inte saken. Lockelsen att vara hon har satt sig i mig. Utan att jag har valt det. Jag borde inte sörja något jag inte har valt och inte velat. Jag sörjer ändå.

Ungefär samtidigt råkade Ann Heberlein och Åsa Linderborg, även de kvinnor över femtio, skriva ungefär samma sak. Det blev skönhetsdebatt i spalterna och på sociala medier. Många sa att vi var ytliga. (Jag tänkte: »Ja, tro mig: jag önskar att jag inte var ytlig!«). En del sa att de själva inte var så ytliga för de kunde ju också jämföra bilder på sig själva när de var unga och nu när de var äldre och se att de var snyggare förr, men att de inte brydde sig om det för med åldern hade de erövrat viktigare saker än ett snyggt yttre. (Jag tänkte: »Sorry gumman, men det beror nog på att när du var ung var du visserligen snyggare än du är nu, men du var ändå fulare jämfört med dina jämnåriga så du kunde inte i så hög

utsträckning bygga ditt jag på ditt utseende (vilket på sätt och vis är bra) – men nu när vi alla har blivit fula så har du blivit snyggare i jämförelse med andra.«)

Den principiellt mest intressanta kritiken skrev Marianne Lindberg De Geer i *Expressen*. Hon menade att »[den feministiska] trovärdigheten sjunker som en sten«, och att hon insåg att jag, med min »behagsjuka«, tidigare enbart hade »poserat« som feminist. Nu hade det nämligen visat sig att jag hela tiden »har lydit under den patriarkala idén om skönhet«. Att vara trovärdig som feminist förutsätter alltså, enligt Lindberg De Geer, att man inte hyser vissa känslor.

Jag svarade henne i *Dagens Nyheter*:

Om Lindberg De Geer inte motsätter sig att man över huvud taget gör en feministisk analys av samhället måste hon resonera så här: Man ska intellektuellt förstå någonting om samhället och samtidigt ska detta man förstår inte på något sätt ha med ens egna känslor att göra. Om man märker att ens analys har bäring på ens själ går man inte att lita på som intellektuell. Då »poserar« man enbart som feminist. För att vara trovärdig som till exempel motståndare mot reklam måste man alltså vara en person som inte påverkas av reklam. För att vara trovärdig som feminist måste man vara en person som inte påverkas av sexism.

Lindberg De Geer ger uttryck för en syn på vad trovärdighet är som påminner om vad vissa menar att autenticitet är: att ta bort det från sig själv som kommer från andra och hitta det orörda, nakna jaget. Det ser jag som en omöjlighet. Autenticitet handlar istället om att förhålla sig till det man har fått och blivit av yttervärlden.

Alla flickor som växer upp till kvinnor i en sexistisk kultur får ett erbjudande av yttervärlden om att låta våra jag formas av byggstenen »kvinnlighet« eller »femininitet« i betydelsen skönt och begärligt objekt. Vi kan försöka motstå den byggstenen, men den kommer ändå att påverka oss. Även om vi väljer bort den kommer den att existera *som bortvald* på ett sätt som den inte existerar som bortvald för pojkar som växer upp till män (vi ses till exempel som kvinnor som »inte anstränger sig«).

I bakgrunden till Lindberg De Geers svar anar jag också kravet på att »leva som man lär«. Om man, som hon påpekar att jag i egenskap av feministisk skribent har gjort, lär att kvinnors vilja att göra sig till ett begärligt objekt är fel och styrt av en sexistisk blick, så bör man också – om ens lära ska äga trovärdighet – leva så att man inte själv hyser någon längtan efter att vara detta begärliga objekt.

Det jag sa var »någon har planterat ett begär i mig som jag inte vill ha men som jag ändå har«. Det Lindberg De Geer svarade var inte »vad dumt av den«, utan »vad svag du är«. Ja, men om jag *inte* hade varit svag på det här sättet då hade ju inte heller sexismen – eller överhuvudtaget

några kassa uppfattningar om hur en viss grupp av människor bör vara – varit något problem.

Med sådana krav på kanske inte renlärighet, men renkänslighet – att *känna* i samklang med det man *lär* – är det kanske inte konstigt att vissa kvinnor vill se skönhetsoperationer, pooldance och kvinnliga musiker som klär sig i enbart kedjor på omslagen till *Vogue* som feminism. Det blir ett sätt att uppfylla det enda gångbara moraliska krav vi kan ställa på våra medmänniskor: att inte hyckla. Det blir att »leva som man lär«. Och det blir i sin tur viktigare än *vad* det är man lär.

Det är också ett sätt att vända bort blicken från den gemensamma verkligheten, själva handlingarna blir ointressanta som konkreta handlingar. Det enda som spelar roll är *vem* som utför dem; om hon säger att hon utför dem som ett led i »female empowerment« – ja, då är dessa handlingar bra. Det farliga här är som jag ser det att förfarandet bygger på tankefiguren »jag begär något – alltså är detta något bra!« Och det är farligt eftersom vår kultur – och säkert alla kulturer – kan få oss att begära all möjlig skit. Och ursäktas om jag låter som en random borgare, men här har faktiskt varje individ ett ansvar. Inte ett ansvar för att inte låta sig påverkas av sin kultur – det är ett omänskligt krav – men ett ansvar för att vara just mänsklig, det vill säga att reflektera, att försöka ställa sig en bit ifrån sig själv och värdera det man har fått och blivit i och av sin kultur.

I våra hjärtan, i våra begär och viljor kan allt möjligt

få fäste, men som ett exemplar av den mänskliga arten har vi alltid en frihet att upptäcka detta. Vi har alltid en möjlighet att misstänkliggöra våra egna begär. Och vi bör använda den friheten. Annars finns risken att vi lever våra liv enligt andras manipulerande vilja – och gudarna ska veta att manipulerande verksamheter inte ligger i träda i ett kommersiellt samhälle som vårt – utan att jag själv har varit inblandad som en värderande och tänkande individ. Då är problemet inte så mycket att andra har lagt sig i mitt liv som att jag själv inte har lagt mig i mitt eget liv.

Om det ska vara någon mening med det löfte som framväxten av ett modernt samhälle tycktes bära med sig – löftet om individualitet, om att vem du är inte ska vara givet av det yttre, av makten – om det ska vara någon mening med det så krävs det också att vi försöker förverkliga det löftet. Och det innebär att vi inte bara godtar de byggstenar för en identitet som vår tids makter – ekonomiska, politiska, kulturella – ger oss. Det kräver att vi aktivt värderar dessa och antingen omfamnar dem genom att göra dem till våra egna eller förkastar dem genom att göra dem till en främmande makt inom oss, som även om den har fått fäste i mitt hjärta likväl kan avslöjas som just en främling i mig. (Allt detta är = om du vill skönhetsoperera dig så gör det, men kalla det inte för ett feministiskt statement mot patriarkatet; kalla det för en lydnad inför dig övermäktiga krafter.)